

Ж.М. Жартай

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: zhanibek862010@mail.ru)*

Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың сандық және сапалық параметрлерін талдау

Мақалада Қазақстан Республикасындағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың сандық және сапалық параметрлері қарастырылған. Жастар кәсіпкерлігі жұмыспен қамтудың өсуін, жастарды шаруашылық қызметке тартуды, олардың әлеуметтенуі мен өзін-өзі көрсетуін қамтамасыз ететін құрал ретінде айқындалады. Осы бағытта дамыту елдің инновациялық даму мүддесінде жас ұрпақтың креативті және күшті әлеуетін пайдалануға мүмкіндік береді. Кәсіпкерлік саласындағы жастардың жағдайы мен мүмкіндіктерін анықтайтын субъектілер талданды. Жастар кәсіпкерлігінің дамуын сандық және сапалық талдау негізінде 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының белсенді халқының экономикалық саны олардың өсу серпіні, 2001–2018 жж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халық санының елдің жалпы жұмыс күшімен ара қатынасы, 2001–2018 ж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының саны аймақтар бойынша, жергілікті жердің типі және экономикалық қызмет түрлері бойынша, гендерлік бөліністе, білім деңгейі, сондай-ақ, жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі және оның NEET санатындағы жастармен байланысы анықталды. Мемлекеттің, бизнестің, азаматтық қоғам институттарының (үкіметтік емес ұйымдар) ортақ күш-жігерін жүзеге асыру ғана жастар кәсіпкерлігін дамытуға ықпал ететіні туралы қорытынды негізделді.

Кілт сөздер: жастар, кәсіпкерлік, жастар кәсіпкерлігі, бизнес, стартаптар, көшбасшылық қасиеттер, жастардың кәсіпкерлік климаты, жүйелі тәсіл, креативтілік, NEET санаты.

I. Kipicne

Қазіргі жағдайда жастар кәсіпкерлігін өзектендіру талдау құралдарының ерекшелігінен өседі. Бұл ерекшелік әдіснамалық плюрализмнің зерттелетін феноменнің субъектілік-объектілік сипаттамасына таралуына негізделеді. Мұндай тәсіл ең объективті болып табылады, өйткені экономикалық процестердің көпшілігі қазір эндогендік және экзогендік факторлардың үлкен санының әсерінен дамиды. Эндогенді факторлар да өзінің тұжырымдамалық құрылымы бойынша бірдей емес. Сондықтан әдіснамалық плюрализм тұрғысынан бағалау қазіргі заманғы доминанттарды барынша саралап бөлуге, оларды постиндустриалды даму механизміне енгізуге, белгісіздіктің лакунының шекарасын анықтауға, тәуекелдерді саралауға мүмкіндік береді. Ал жастар кәсіпкерлігінің контекстінде тұжырымдамалық база әртараптандырылады және негізгі екі детерминанттар — субъектілік және объектілік бойынша қосымша ерекшелікке ие болады.

Біріншіден, жастар кәсіпкерлігінің субъектілік детерминанты — жастар — оның әлеуметтік бағалауынсыз мүмкін емес. Осылайша, «жастардың» әлеуметтік сипаты қажет, оның субъектілік доминанттары да, социумдық орны да бар. Сонымен қатар, жастардың осы әлеуметтік табиғатынан оның экономикалық конституциясы, ұлттық жаңғыртуға еңбек және кәсіпкерлік қатысу себептері мен мүмкіндіктері, бизнесті асыру шектері және микро және макроэкономикалық құрылымдағы бірегей орын өседі. Сонымен, субъект жағынан, «жастар кәсіпкерлігінің» өзі басқа әлеуметтік-экономикалық феномен ретінде пәнаралық дуализмге бейім (бір мезгілде социологиялық бастаулардан да, қазіргі экономикалық теория тұрғысынан да талдау).

Екіншіден, жастар кәсіпкерлігінің объектілік детерминанты — кәсіпкерлік — бұл жағдайда да өз іске асыруының ерекше әдіснамалық дәлізінде жатыр. Өйткені қазіргі кәсіпкерлік әртараптандырылған жүйе болып табылады, әртүрлі тұжырымдамаларға негізделген. Кәсіпкерліктің теориялық-әдіснамалық негіздерін фрагменттік және дискреттік концептуализациялау мемлекеттік қолдау шараларының тиімсіздігінің және қабылданған заң нормалары мен реттеу құралдары кәсіпкерлік қызметтің экономикалық шынайылығына және объективті заңдылықтарына сәйкес келмейтін институционалдық «тұзақ» туындауының себебі болып табылады.

II. Деректер, талдау және нәтижелер

Жастар кәсіпкерлігін, әсіресе оның инновациялық түрін қарқынды дамыту ұлттық экономиканы жаңғыртудың және оның өсуінің инвестициялық-инновациялық мультипликациясының негізгі детерминанты болып табылады. Жастар кәсіпкерлігі (қоғамның неғұрлым белсенді, креативті, рефлексирлеуші бөлігі ретінде жастардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты) сыртқы ортаның өзгерістеріне неғұрлым икемді және сезімтал болып табылады, бұл экономиканың инновациялық әлеуетін іске асыруға, инновацияларды коммерцияландыруға және инновациялық технологияларды енгізуге ықпал етеді.

Экономикалық мектептердің әдіснамалық ерекшеліктерін ескеретін кәсіпкерлік тұжырымдамаларын жіктеу қолданыстағы концепцияларды екі топқа бөлуге мүмкіндік береді:

1) Кәсіпкерлікті оның функциялары тұрғысынан қарайтын функционалдық тұжырымдамалар:

– тәуекел ауыртпалығын және белгісіздікті көтеру ретіндегі кәсіпкерліктің классикалық тұжырымдамасы (Р. Кантильон [1], А. Смит [2], И.Г. Тюнен [3], Ф. Найт [4]);

– өндірістің факторларын біріктіру ретінде кәсіпкерліктің неоклассикалық тұжырымдамасы (Ж.Б. Сэй [5], А. Маршалл [6], Дж.Б. Кларк [7]);

– кәсіпкерліктің инновациялық тұжырымдамасы (И.А. Шумпетер [8]);

– нарықтық экономиканың тиімді жұмыс істеуінің қозғаушы күші ретінде кәсіпкерліктің неолибералды полифункционалды тұжырымдамасы (Л. Мизес [9], Т.У. Шульц [10], И. Кирцнер [11], Ф. Хайек [12], М. Фридмен [13]).

2) Құқықтық, әлеуметтік, философиялық-психологиялық ғылымдармен қолданбалы және басқарушылық экономикалардың тоғысындағы пәнаралық тұжырымдамалар:

– кәсіпкер тұлғасының белгілі бір психологиялық қасиеттерінің жиынтығы ретінде неміс тарихи және кейнсиандық мектептерінің кәсіпкерлік тұжырымдамасы (Дж.М. Кейнс [14], В. Зомбарт [15], М. Вебер [16]);

– мультидисциплинарлық феномен ретіндегі кәсіпкерліктің институционалдық және постинституционалдық тұжырымдамалары (Р. Коуз [17], Г. Пинчот [18], П. Друкер [19], Р. Хизрич, М. Питерс [20], М. Коултер, С. Робинс [21]).

«Жастар» термині және оның статусық шекаралары ғылыми-техникалық революциямен, индустриялық үдерістерді саралаумен байланысты болды. Бұл белгілі бір өмір кезеңін оқытуға және өндірістік дағдыларды игеруге бөлу қажеттігіне алып келді. Өндірістің индустриялық негізінің өзгеруіне, көп салалы еңбектің пайда болуына байланысты және белгілі бір шектеулі кезең — «жастық» пайда болады.

Жастар — қазақстандық қоғамның серпінді және ұтқыр бөлігі. Дәл осы еңбек ресурстарының санаты жоғарғы ұтқыр, жылдам оқуға, әлеуетті қабілеттерге, стандартты емес ойлауға және креативтілікке ие. Сондай-ақ, жастар халықтың осал топтарының бірі болып табылады, бұл еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттіліктің төмен деңгейіне байланысты.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің соңғы мәліметтеріне сәйкес, 2018 жылы Қазақстанда 15–29 жас аралығындағы «жастар» санатына жататын 2 087 600 экономикалық белсенді халық тіркелді (Кесте 1).

1 - кесте

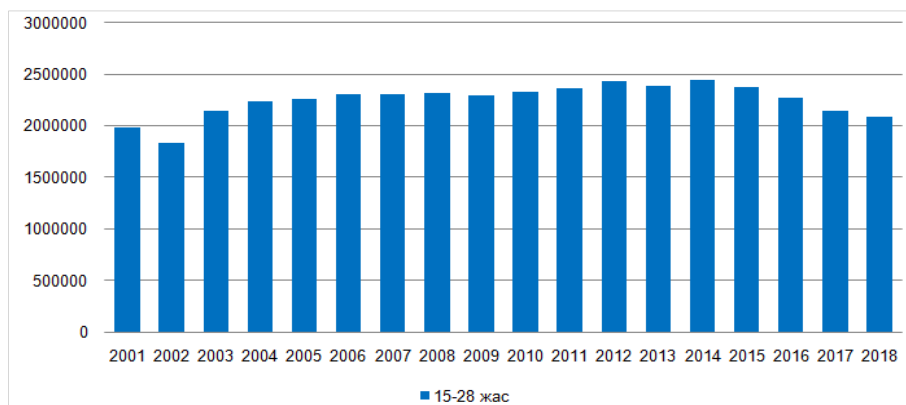
Қазақстан Республикасының 2001–2018 жылдардағы 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының саны

Жыл	Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының саны, барлығы (1)	Қазақстан Республикасының 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының саны (2)	(2)-ші (1)-ден үлесі, %
1	2	3	4
2001	7 479 100	1 985 400	26,5
2002	7 399 700	1 832 100	24,8
2003	7 657 300	2 145 100	28,0
2004	7 840 600	2 242 400	28,6
2005	7 901 700	2 264 700	28,7

1	2	3	4
2006	8 028 900	2 302 100	28,7
2007	8 228 300	2 306 600	28,0
2008	8 415 000	2 321 500	27,6
2009	8 610 700	2 301 600	26,7
2010	8 774 600	2 335 400	26,6
2011	8 981 900	2 365 400	26,3
2012	9 041 300	2 429 600	26,9
2013	8 962 000	2 392 300	26,7
2014	8 887 600	2 445 000	27,5
2015	8 998 800	2 379 900	26,4
2016	9 027 400	2 275 500	25,2
2017	8 980 600	2 141 000	23,8
2018	9 151 600	2 087 600	22,8

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

1-кестенің деректеріне сәйкес 2001 жылдан 2014 жылға дейін 15–28 жастағы экономикалық белсенді халық санының өсуі байқалады (1-сурет).

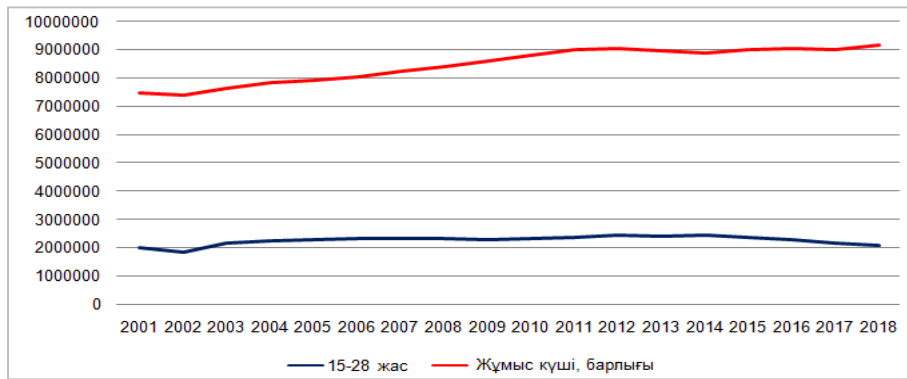
Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

1-сурет. 2001–2018 ж.ж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқы санының динамикасы

Соңғы 4 жылда (2015–2018 ж.ж.) Қазақстанда жастар санының 2014 жылы 2 445 000 адамнан 2018 жылы 2 087 600 адамға дейін төмендегені байқалады. Теріс сальдо 357 400 адамды құрады.

Елдің жұмыс күшінің жалпы санынан 2011–2018 жылдары 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының үлесі орта есеппен 26,7 %-ды құрады.

Қазақстан Республикасының 2001–2018 жылдардағы экономикалық белсенді халқының тұрақты өсу үрдісі бар (2001 ж. — 7 479 100 адам, 2018 ж. — 9 151 600 адам). Соңғы 18 жылда Қазақстанның экономикалық белсенді халқы санының өсуі 18,3 % — ды құрады, бұл 1 672 500 адамға өсу серпінін көрсетеді. Алайда, Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының жалпы жас тобындағы жастар санының төмендеу үрдісі бар, бұл 90-шы жылдардағы демографиялық өсіммен байланысты (2-сур.).

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

2-сурет. 2001–2018 ж. ж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқы санының елдің жалпы жұмыс күшімен арақатынасы

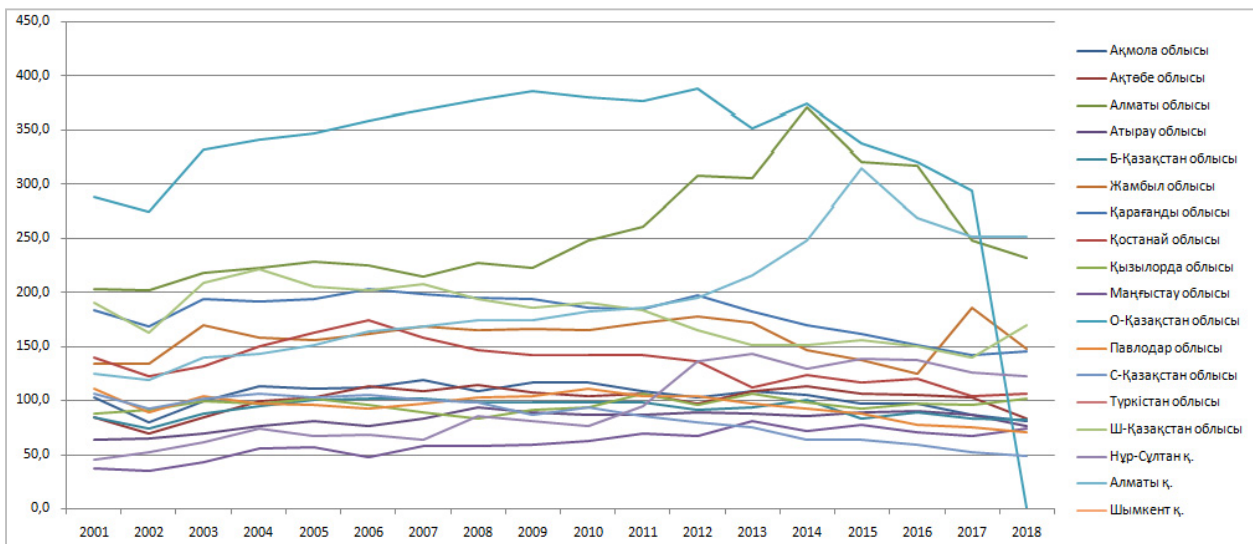
Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша жастардың еңбек нарығының негізгі индикаторлары (15–28 жас) нашар көрінеді (3-сур.):

– Қызылорда, Маңғыстау облыстарында және Алматы қаласында 15–28 жастағы экономикалық белсенді халқы санының оң өсу үрдісі байқалады;

– соңғы 2015–2018 жылдары 12 облыс (Қызылорда және Маңғыстау облыстарынан басқа) және республикалық маңызы бар 2 қала (Алматы қаласынан басқа) бойынша Қазақстан Республикасының еңбек нарығында жастар санының төмендеуі тіркелді;

– Алматы қаласы (252 000 адам), Алматы облысы (232 100 адам), Түркістан облысы (205 900 адам), Шығыс Қазақстан облысы (169 500 адам) және Жамбыл облысында (147 800 адам) 15–28 жастағы экономикалық белсенді халықтың саны бойынша 17 өңірдің ішінде көшбасшы болып табылады;

– 15–28 жастағы экономикалық белсенді халықтың ең аз саны Солтүстік Қазақстан (49 000 адам), Павлодар (70 900 адам), Маңғыстау (73 800 адам) және Атырау (76 500 адам) облыстарында тіркелді.

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

3-сурет. Аймақтар бойынша 2001–2018 ж. ж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының саны

Жергілікті жердің типі бойынша Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының негізгі үлесі 15–28 жас аралығындағы қалаларда (60 %) өз қызметін жүргізеді, қалған бөлігі (40 %) ауылдарда жұмыс істейді (2-кесте, 4-сурет).

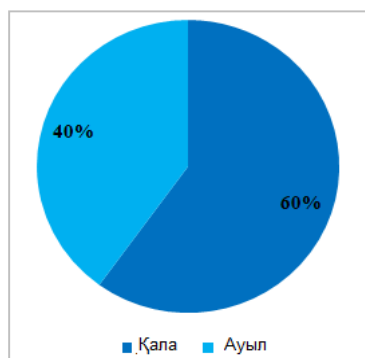
2011–2018 ж.ж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының және өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың саны

Жыл	Қазақстан Республикасының 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының саны	Қазақстан Республикасының 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының саны (жергілікті жердің типі бойынша)	15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың саны (жергілікті жердің типі бойынша)
2001	1 985 400	Қала — 990 900	Қала — 253 500
		Ауыл — 994 500	Ауыл — 574 800
2002	1 832 100	Қала — 918 200	Қала — 220 800
		Ауыл — 914 000	Ауыл — 509 200
2003	2 145 100	Қала — 1 088 000	Қала — 274 600
		Ауыл — 1 057 100	Ауыл — 616 400
2004	2 242 400	Қала — 1 122 500	Қала — 255 900
		Ауыл — 1 119 900	Ауыл — 608 500
2005	2 264 700	Қала — 1 140 300	Қала — 260 600
		Ауыл — 1 124 400	Ауыл — 619 000
2006	2 302 100	Қала — 1 175 800	Қала — 245 800
		Ауыл — 1 126 300	Ауыл — 621 000
2007	2 306 600	Қала — 1 087 100	Қала — 197 100
		Ауыл — 1 219 600	Ауыл — 633 600
2008	2 321 500	Қала — 1 097 100	Қала — 185 100
		Ауыл — 1 224 400	Ауыл — 629 500
2009	2 301 600	Қала — 1 099 200	Қала — 183 100
		Ауыл — 1 202 400	Ауыл — 616 300
2010	2 335 400	Қала — 1 101 200	Қала — 199 200
		Ауыл — 1 234 100	Ауыл — 651 900
2011	2 365 400	Қала — 1 170 500	Қала — 212 100
		Ауыл — 1 194 900	Ауыл — 609 800
2012	2 429 600	Қала — 1 277 600	Қала — 238 100
		Ауыл — 1 152 000	Ауыл — 580 600
2013	2 392 300	Қала — 1 288 100	Қала — 210 200
		Ауыл — 1 104 100	Ауыл — 511 900
2014	2 445 000	Қала — 1 290 900	Қала — 208 100
		Ауыл — 1 154 100	Ауыл — 459 200
2015	2 379 900	Қала — 1 340 200	Қала — 180 000
		Ауыл — 1 039 700	Ауыл — 360 500
2016	2 275 500	Қала — 1 259 100	Қала — 159 300
		Ауыл — 1 016 500	Ауыл — 353 700
2017	2 141 000	Қала — 1 203 800	Қала — 161 800
		Ауыл — 937 200	Ауыл — 330 700
2018	2 087 600	Қала — 1 173 600	Қала — 153 900
		Ауыл — 914 000	Ауыл — 317 300

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

15–28 жастағы қалалық экономикалық белсенді халықтың басым бөлігі 2015 жылы тіркелген (1 340 200 адам), ауылдарда жастардың (1 234 100 адам) ең аз саны 2010 жылы жұмыс істеді және қызмет көрсетті.

Қалалық жерлерде 15–28 жастағы экономикалық белсенді халықтың ең аз саны 2002 жылы тіркелген, яғни 918 200 адам. Ауылдық жерлерде жастар ең аз саны 2002 және 2018 жылдары (914 000 адам) қамтылған.

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

4-сурет. 2011–2018 ж. ж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының саны

Қазақстан Республикасының 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқы ең көп экономиканың ауыл, орман және балық шаруашылығы, өнеркәсіп, көтерме және бөлшек сауда және білім беру салаларында тіркелген.

Мәселен, 2010 жылдан бастап 2014 жылға дейін Қазақстан жастары ауыл, орман және балық шаруашылығына үлкен қызығушылық танытты (жиынтық үлес — 33 %), бірақ жыл сайын 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді жас халықтың саны осы салада 2010 жылы 718 600 адамнан 2014 жылы 443 900 адамға дейін қысқарғанын байқағымыз келеді. 2015 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін аталған салада 15–28 жас аралығындағы жастардың бизнес жүргізуі үшін қызықты салалар арасында екінші орында тұр (3-кесте).

3 - кесте

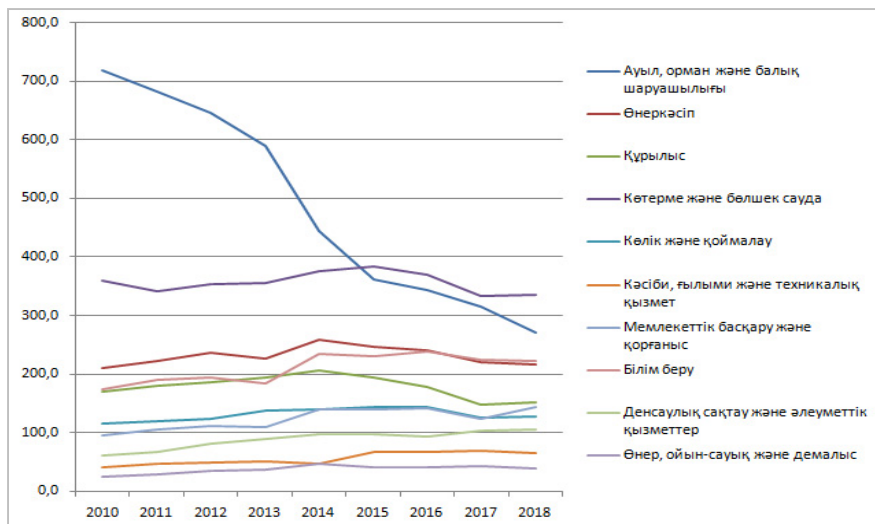
2010–2018 жж. экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған халық саны (15–28 жас)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Экономикада жұмыспен қамтылған, барлығы	2180,4	2222,1	2298,9	2259,6	2341,1	2275,3	2182,7	2057,3	2007,9
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	718,6	683,0	646,6	588,9	443,9	361,7	343,8	315,7	270,5
Өнеркәсіп	209,6	221,6	235,9	225,6	258,2	245,8	240,9	219,4	216,2
Құрылыс	169,8	179,5	186,9	194,0	206,3	193,2	178,6	147,3	150,8
Бөлшек және көтерме сауда	360,2	342,6	353,5	356,1	376,7	384,0	371,0	334,1	336,3
Көлік және қоймалау	115,8	120,6	124,4	137,6	141,0	144,4	143,5	125,7	127,2
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	28,8	34,5	37,6	45,6	52,0	57,9	50,1	57,6	44,9
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	41,9	47,6	50,1	51,2	47,8	68,2	68,2	69,3	64,4
Мемлекеттік басқару және қорғаныс	94,7	105,8	111,4	108,3	140,2	139,5	141,7	123,2	144,2
Білім беру	173,4	188,5	192,7	183,9	233,3	229,8	238,0	223,5	222,6
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер	61,5	68,3	82,0	89,8	96,7	98,0	93,5	104,5	105,6
Өнер, ойын-сауық және демалыс	25,2	29,7	33,9	37,3	46,3	41,1	41,4	41,6	39,1
Қызметтің басқа да түрлерін көрсету	34,8	40,1	61,2	60,0	82,4	78,7	59,8	62,2	71,2

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

Қызметтің ең көп таралған екінші түрі көтерме және бөлшек сауда, автомобильдерді және мотоциклдерді жөндеу болып табылады, оның үлесі 16,1 % құрайды. Айта кету керек, көтерме және

бөлшек сауда соңғы 8 жылда тұрақты өсімді көрсетеді. 2015 жылдан бастап 2018 жылға дейін аталған сала көшбасшы болып табылады — 336 300 адам немесе 16,7 % (5-сурет).

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

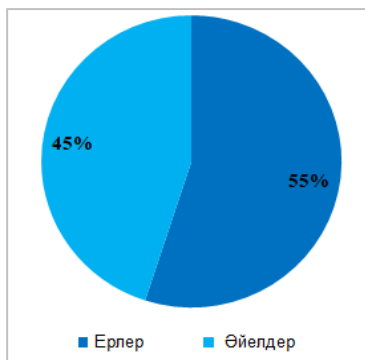
5-сурет. 2010–2018 ж.ж. экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған халықтың үлесі (15–28 жас)

2018 жылы Қазақстан жастарына үлкен қызығушылық тудыратын үшінші танымал сала білім беру қызметі болып табылады. Бірақ 2017 жылға дейін білім беру қызметі өнеркәсіптен кейін 4-ші орын алғанын атап өту керек. Соңғы 2 жылда қызмет көрсету саласы жастардың еңбек нарығында үлкен үлес алатынын көрсетеді.

ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің статистикалық мәліметтеріне сәйкес, соңғы 10 жылда тұрақты өсім (2008–2018 ж.ж.) экономиканың кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет, мемлекеттік басқару және қорғаныс, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер мен өнер, ойын-сауық және демалыс сияқты салаларында көрсетеді.

Экономиканың барлық салалары бойынша 15–28 жастағы ҚР жастарының қатысуының жоғары көрсеткіштері Алматы қаласында, Алматы, Түркістан облыстарында және Нұр-Сұлтан қаласында байқалады.

ҚР ҰЭМ статистика мәліметтері бойынша, Қазақстан Республикасының 2011–2018 ж.ж. 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының саны гендерлік бөліністе Қазақстанның 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының негізгі үлесі — ерлердің 55 % және әйелдердің 45 % екенін көрсетеді (6-сурет).

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

6-сурет. Қазақстан Республикасының 2011–2018 ж. ж. 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының гендерлік бөліністегі үлесі

15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халықтың басым бөлігі 2014 жылы тіркелген (1 299 800 адам), ең көп әйел жастардың еңбек нарығында 2014 жылы тіркелген (1 145 200 адам).

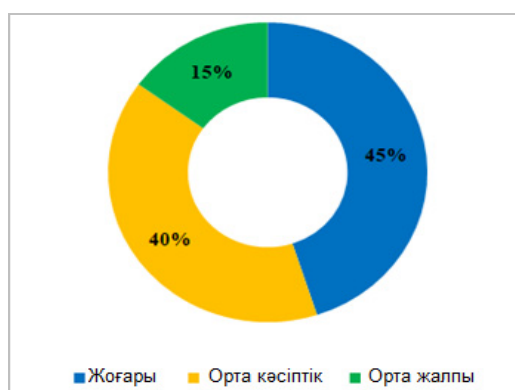
15–28 жастағы ерлер мен әйелдер жынысындағы экономикалық белсенді халықтың ең аз саны 2002 жылы тіркелген, яғни тиісінше 981 600 және 850 600 адам.

ҚР ҰЭМ статистика мәліметтері бойынша, Қазақстан Республикасының 2011–2018 жылдары 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының саны білім деңгейі бойынша Қазақстанның 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының негізгі үлесі — келесідей білім деңгейлері бар жастар:

- негізгі, орта, жалпы, бастауыш білім беру — 16,5 %;
- орта кәсіптік (арнайы) — 39,8 %;
- жоғары және аяқталмаған жоғары — 43,8 % (7-сурет).

Орта, негізгі, жалпы, бастауыш білімі бар 15–28 жастағы экономикалық белсенді халықтың басым бөлігі 2004 жылы (1 355 800 адам), орта кәсіптік (арнайы) — 2018 жылы (830 000 адам), жоғары және аяқталмаған жоғары — 2014 жылы (1 006 100 адам) тіркелген.

Орта, негізгі, жалпы, бастауыш білімі бар 15–28 жастағы экономикалық белсенді халықтың ең аз саны 2018 жылы (343 500 адам), кәсіптік орта (арнайы) — 2002 жылы (355 000 адам), жоғары және аяқталмаған жоғары — 2002 жылы (302 400 адам) тіркелді.

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

7-сурет. Білім деңгейі бойынша 2001–2018 ж. ж. 15–28 жас аралығындағы Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының үлесі

Жастардың жұмысқа орналасудағы қиындықтардың себептерін зерттеу барысында көптеген факторлар анықталды. Осы факторлардың бірі жастардың қажетті тәжірибесінің болмауы болып табылады. Болашақ жұмыс беруші тәжірибесіз маманды тартуға мүдделі емес, ал мұның себебі жұмыс күшінен ең аз шығынмен тез қайтарымды алғысы келеді. Сонымен қатар, жас маман жұмыспен қатар оқуды жоспарлап отыр, бұл жұмыс процесінен алшақтаумен сөзсіз байланысты.

Жастарды жұмысқа орналастыру күрделілігінің тағы бір маңызды факторы алған мамандықтың еңбек нарығындағы нақты жағдайға сәйкес келмеуі болып табылады, нәтижесінде диплом алған түлек сұранысқа ие емес.

Кәсіби білімі жоқ жастардың бір бөлігі NEET санатындағы жастардың көп бөлігін қалыптастыратынын да ескеру қажет. Олардың мамандықтары жоқ, еңбек нарығындағы жағдайға бағдарланбайды, Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасымен таныс емес.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің деректері бойынша, NEET санатындағы жастар 2018 жылға 15–28 жас аралығындағы ҚР экономикалық белсенді халқының жалпы санының 7,9 % — ын құрайды (4-кесте).

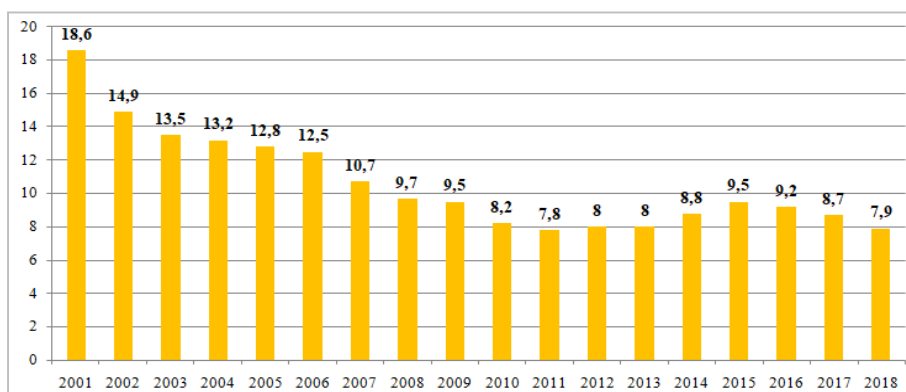

Қазақстан Республикасында 2001–2018 жылдарында NEET санатындағы жастар үлесі (15–28 жас)

Жыл	Қазақстан Республикасының экономикалық белсенді халқының саны, барлығы	Қазақстан Республикасының 15–28 жас аралығындағы экономикалық белсенді халқының саны	Қазақстан Республикасында NEET санатындағы жастар үлесі, %
2001	7 479 100	1 985 400	18,6
2002	7 399 700	1 832 100	14,9
2003	7 657 300	2 145 100	13,5
2004	7 840 600	2 242 400	13,2
2005	7 901 700	2 264 700	12,8
2006	8 028 900	2 302 100	12,5
2007	8 228 300	2 306 600	10,7
2008	8 415 000	2 321 500	9,7
2009	8 610 700	2 301 600	9,5
2010	8 774 600	2 335 400	8,2
2011	8 981 900	2 365 400	7,8
2012	9 041 300	2 429 600	8,0
2013	8 962 000	2 392 300	8,0
2014	8 887 600	2 445 000	8,8
2015	8 998 800	2 379 900	9,5
2016	9 027 400	2 275 500	9,2
2017	8 980 600	2 141 000	8,7
2018	9 151 600	2 087 600	7,9

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

4-кесте мен 8-суреттің деректері бойынша NEET санатындағы жастардың үлесі жыл сайын қысқарады және бұл көрсеткіш 2018 жылы 7,9 % — ға төмендеген.

Ескерту. Автормен [22] қайнар көзі бойынша құрастырылған.

8-сурет. Қазақстан Республикасында 2001–2018 жылдарында NEET санатындағы жастар үлесі (15–28 жас)

Аймақтық бөліністе NEET санатындағы жастардың ең үлкен үлесі Түркістан (13,3 %), Қарағанды (12,1 %) және Солтүстік Қазақстан (9,5 %) облыстарында орналасқан. NEET санатындағы жастардың ең аз үлесі Батыс Қазақстан (2,9 %), Қостанай (4,9 %) және Павлодар (5,3 %) облыстарында тіркелген.

NEET санатындағы жастар әсіресе, әлеуметтік оқшаулау және әлеуметтік оқшаулау қаупіне бейім. NEET санаты жұмыспен қамтуға қатысты үш түрлі жай-күймен ұсынылған: жұмыссыздық, қызығушылықтың болмауы, үмітсіздік және соның салдарынан жұмыспен қамту саласынан құлдырау.

Жастар жұмыссыздығы қоғамның маңызды проблемаларының бірі болып табылады. Жас азаматтар, әдетте, біліктілік деңгейі төмен немесе жұмыс тәжірибесі аз, осыған байланысты еңбек нарығында интеграция үшін өте төмен мүмкіндіктерге ие.

III. Қорытынды

Осылайша, тұжырымдамалық негізде жастар кәсіпкерлігінің тетігін талдау әдіснамалық плюрализм жүйесін көрсетеді. Дәл осы аспект ерекше болып табылады: субъектілік детерминант — жастар және объектілік детерминант — кәсіпкерлік, сондай-ақ бастамашылық іс-әрекетті іске асыру процесінің өзі осы жүйелі алуан түрлілікте ғана шынайы ұсынылған. Осылайша, жастардың уәждері, болашағы, мүмкіндіктері пәнаралық талдау шеңберінде барынша толық ашылады, ол келесі факторлық сипаттамаларды анықтауға мүмкіндік берді.

Біріншіден, әлеуметтік координаталар тұрғысынан жастар — әлеуметтік әлеуетті іске асыруға бағытталған әлеуметтік сегмент. Оның іс-әрекетін жүзеге асыру бірнеше субпотенциалдарға негізделеді, оның ішінде ішкі имманенттік психофизикалық әлеует болып табылады.

Екіншіден, әлеуметтік әлеуетті жүзеге асырудың әртүрлі дәрежесі жастардың ерекше белгілерін де қалыптастырады. Әлеуметтік әлеуетті іске асыру деңгейінің төмендігі өзін-өзі іске асыруда бастаманың және әлеуметтендіру тәжірибесінің жоқтығына, жеке басының сапасы мен білім беру бағасының төмен параметрлеріне негізделеді. Әлеуметтік әлеуетті іске асырудың жоғары деңгейі жастардың әлеуметтік сегмент ретіндегі күшті белгілеріне негізделеді: жоғары ұтқырлық және осыдан инновациялық белсенділікке ұмтылу, адам капиталының сапасын кеңейту, өз білімі мен әлеуметтік дағдыларын жаңартудың жоғары деңгейі, психофизикалық әлеуеттің жоғары деңгейі, яғни жоғары еңбек жүктемелеріне төтеп беру қабілеті және жоғары күйзеліске төзімділік.

Үшіншіден, экономикалық координаттар тұрғысынан жастар бизнес белсенділігімен сипатталады. Оның параметрлері жастардың экономикалық субъект ретінде мынадай қазіргі заманғы белгілерін қамтиды: экономикалық ойлаудың инновациялылығы, тәуекелді қазіргі заманғы бағалау, әртараптандырылған нарықтағы реакцияның жылдамдылығы, жастардың ұрпақ тарихи-мәдени қозғаушы күші болып табылатынына сүйене отырып, бизнестің жаңа нысандарының табыстылығын бағалаудың жылдамдылығы.

Төртіншіден, талдау объектісі тұрғысынан — оның шеңберінде жастар өз әлеуетін бірыңғай емес іске асыруға тырысатын әртараптандырылған бизнес жүйесі, сондай-ақ неоклассикадан әдістемелік шекаралар өзектілендірілді, оның шеңберінде жастар кәсіпкерлігі дәстүрлі, негізінен индустриялық сипатқа ие, өсіп келе жатқан трансакциялар мен трансакциялық шығындарды бағалау жүйесіне жастар кәсіпкерлігін қалыптастыратын қазіргі заманғы жаңа институционализмге дейін.

Бесіншіден, осы тұжырымдамалар бойынша қолданбалы даму жастарды бизнес-іске асырудың үш бағытына алып келеді. Біз шартты түрде «оқушы» деп аталатын бірінші бағыт — бұл классикалық емес канондар аясында бизнесті дамыту: ол жоғары баға мен кірістілікті, факторлық тиімділікті алу және жетілдірілмеген бәсекелестік жағдайында тауашаларды табу үшін сұраныс тұрғысынан бағаланады. Осы бағытты дамытудың аса маңызды эндогендік факторлары ретінде бастапқы капиталдың болуы, тәуекелге бейімділік және алдыңғы ұрпақтың тәжірибесіне сүйену болып табылады. Жұмыс істеудің экзогенді факторларына жетілдірілмеген бәсекелестік ортасындағы макроэкономикалық конъюнктура, бизнесті жүргізудің географиялық және табиғи жағдайлары жатады.

Алтыншыдан, жастар кәсіпкерлігінің екінші бағыты инновациялық-бағдарланған бизнес болып табылады. Ол инновациялық экономика қағидаттарында, яғни жаңа тауарлар, қызметтер, басқару шешімдері массивіне көшу мақсатында технология құру және трансферті негізінде құрылады. Маңызды эндогенді факторлар ретінде инновацияларға бейімділік, тәуекелді бағалау және оңтайлы бизнес-шешімдер қабылдау мүмкіндігі болады. Осы бағытты дамытудың экзогендік факторларына жастар стартаптарын бизнес-инкубациялау және акселерациялау бойынша инфрақұрылымның болуы, адам капиталының жалпы даму деңгейі жатады.

Жетіншіден, жастар кәсіпкерлігінің қазіргі заманғы бағыты жаңа институционализм қағидаттарына сай келеді. Оның аясында негізгі екі формаға, сапаға, бизнес — бағыттылыққа ғана емес, фирмалық және таза нарықтық бастаулардың нәтижесіне және арақатынасына да жасалады. Осы бағыттағы эндогендік факторлар кәсіпкерлік және әлеуметтік-психологиялық және тарихи-мәдени құзыреттердің барлық кешені болып табылады. Атап айтқанда, бұл — барабар топты қалыптастыру, бизнес-жоспарлау дағдыларын, логистикалық және қаржы ағындарын әзірлеу, кросс-

мәдени дағдылар мен стереотиптерді пайдалану. Экзогенді факторларға бизнесті институционалдык — құқықтық қамтамасыз етуді, жастар бизнесін ұйымдастырушылық сүйемелдеу тетігін, мониторинг жүйесінің болуын, кері байланысты анықтауды және қолда бар институттардың мүмкін болатын дисфункцияларын бағалауды жатқызуға болады. Қазіргі жастар кәсіпкерлігін конституциялайтын жүйелі тұжырымдамалық база осындай.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кантильон Р. Эссе о природе торговли в общем плане / Р. Кантильон // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: [в 5 т.]. — Т. 1. — М.: Мысль, 2004. — С. 260–278.
- 2 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; пер. с англ., предисл. В.С. Афанасьева; под науч. ред. П.Н. Клюкина. — М.: Эксмо, 2007. — 957 с.
- 3 Блауг М. Тюнен. 100 великих экономистов до Кейнса / М. Блауг. — СПб.: Экономикс, 2008. — 352 с.
- 4 Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Найт. — М.: Дело, 2003 — 360 с.
- 5 Сэй Ж.Б. Трактат по политической экономии / Ж.Б. Сэй; сост., вступ. ст. и коммент. М.К. Бункиной, А.М. Семеновой. — М.: Дело, 2000. — 232 с.
- 6 Маршалл А. Принципы экономической науки [Электронный ресурс] / А. Маршалл. — Режим доступа: <http://ek-lit.narod.ru/marsod.htm> (дата обращения: 15.02.2018).
- 7 Кларк Дж.Б. Распределение богатства / Дж.Б. Кларк; пер. с англ. Д. Страшунский, А. Бесчинский. — М.: Гелиос АРВ, 2000. — 367 с.
- 8 Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. — М.: Экспо, 2007 — 864 с.
- 9 Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Л. Мизес. — М.: ОАО НПО Экономика, 2000. — 670 с.
- 10 Шульц Т.У. Экономика пребывания в бедности / Т.У. Шульц // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: [В 5 т.]. — Т. 5. Кн. 1. — М.: Мысль, 2004. — С. 358–372.
- 11 Кирцнер И. Конкуренция и предпринимательство / И. Кирцнер; пер. с англ. под ред. проф. А.Н. Романова. — М.: Юнити-Дана, 2001. — 239 с.
- 12 Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек. — М.: Изограф, 2001. — 256 с.
- 13 Фридман М. Капитализм и свобода / М. Фридман. — М.: Новое издательство, 2006. — 240 с.
- 14 Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. — М.: Гелиос АРВ, 2012. — 352 с.
- 15 Зомбарт В. Буржуа: этюды по истории духовного развития современного экономического человека / В. Зомбарт. — М.: Наука, 1994. — 443 с.
- 16 Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / Избранные произведения: пер. с нем. / М. Вебер; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденоко. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с.
- 17 Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз; пер. с англ. — М.: Новое издательство, 2007. — 224 с.
- 18 Pinchot G. Why You Don't Have to Leave the Corporation to Become an Entrepreneur / G. Pinchot. — New York: Harper & Row, 1985. — 277 p.
- 19 Друкер П.Ф. Бизнес и инновации / П.Ф. Друкер; пер. с англ. и под ред. К.С. Головинского. — М.: Вильямс, 2007. — 423 с.
- 20 Хизрич Р. Предпринимательство, или как завести собственное дело и добиться успеха: Вып. 1. Предприниматель и предпринимательство / Р. Хизрич, М. Питерс; пер. с англ. общ. ред. В.С. Загашвили. — М.: Прогресс, 1992. — 160 с.
- 21 Коултер М. Менеджмент / М. Коултер, С. Робинс; пер. с англ. — М.: Вильямс, 2004. — 888 с.
- 22 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің ресми сайты [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: www.stat.gov.kz.

Ж.М. Жартай

Анализ количественных и качественных параметров развития молодежного предпринимательства в Казахстане

В статье рассмотрены количественные и качественные параметры развития молодежного предпринимательства в Казахстане. Молодежное предпринимательство определяется как сильный и креативный инструмент, обеспечивающий рост занятости, вовлечение молодых людей в хозяйственную деятельность, их социализацию и самореализацию. Проанализированы субъекты, определяющие положение и возможности молодежи в сфере предпринимательства. На основе количественного и качественного анализа развития молодежного предпринимательства выявлены такие параметры развития, как количество экономически активного населения Республики Казахстан в возрасте 15–28 лет, их динамика роста, соотношение количества экономически активного населения

Республики Казахстан в возрасте 15–28 лет за 2001–2018 гг. с общей рабочей силой страны, количество экономически активного населения Республики Казахстан в возрасте 15–28 лет за 2001–2018 гг. по регионам, типу местности, видам экономической деятельности, в гендерном разрезе, по уровню образования. Также определены уровень молодежной безработицы и ее связь с молодежью категории NEET. Обоснован вывод о том, что только реализация общих усилий государства, бизнеса, институтов гражданского общества будет способствовать развитию молодежного предпринимательства.

Ключевые слова: молодежь, предпринимательство, молодежное предпринимательство, бизнес, стартапы, лидерские качества, молодежный предпринимательский климат, системный подход, креативность, категория NEET.

Zh.M. Zhartay

Analysis of quantitative and qualitative parameters of youth entrepreneurship development in Kazakhstan

The article deals with the quantitative and qualitative parameters of the development of youth entrepreneurship in Kazakhstan. On the basis of analysis identified by such development as the number economicist active population of the Republic of Kazakhstan at the age of 15–28 years of their growth dynamics, the ratio of the economically active population of the Republic of Kazakhstan at the age of 15–28 years over the 2001–2018 with a total labor force of the country, the number of the economically active population of the Republic of Kazakhstan at the age of 15–28 years for 2001–2018, by region, by area, by kinds of economic activities, disaggregated by sex, by level of education. Also, the level of youth unemployment and its relationship with the youth category NEET. The implementation of the common efforts of the state, business, civil society institutions (NGOs) will contribute to the development of youth entrepreneurship is substantiated.

Keywords: youth, entrepreneurship, youth entrepreneurship, business, startups, leadership qualities, youth entrepreneurial climate, systems approach, creativity, category NEET.

References

- 1 Kantilon, R. (2004). *Esse o prirode torhovli v obshchem plane* [Essay on the nature of trade in General]. *Mirovaia ekonomicheskaja mysl — World economic thought, Vol. 1*, 260–278 [in Russian].
- 2 Smit, A. (2007). *Issledovanie o prirode i prichinakh bohatstva narodov* [Study on the nature and causes of the wealth of peoples]. V.C. Afanaseva (Ed.). Moscow: Eksmo [in Russian].
- 3 Blaug, M. & Tiunen Iogann Genrikh. (2008). *100 velikikh ekonomistov do Keinsa* [100 great economists before Keynes]. Saint Petersburg: Ekonomikus [in Russian].
- 4 Nait, F. (2003). *Risk, neopredelennost i pribyl* [Risk, uncertainty and profit]. Moscow: Delo [in Russian].
- 5 Sei, Zh.B. (2000). *Traktat po politicheskoi ekonomii* [Treatise on political economy]. Moscow: Delo [in Russian].
- 6 Marshall, A. (2008). *Printsipy ekonomicheskoi nauki* [Principles of economic science]. *ek-lit.narod.ru*. Retrieved from <http://ek-lit.narod.ru/marsod.htm> [in Russian].
- 7 Klark, Dzh.B. (2000). *Raspredelenie bohatstva* [Distribution of wealth]. Moscow: Helios ARV [in Russian].
- 8 Shumpeter, I. (2007). *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia. Kapitalizm, sotsializm i demokratiia* [Theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy]. Moscow: Ekspo [in Russian].
- 9 Mizes, L. (2000). *Chelovecheskaia deiatel'nost: Traktat po ekonomicheskoi teorii* [Human action: a Treatise on economic theory]. Moscow: OAO NPO Ekonomika [in Russian].
- 10 Shults, T.U. (2004). *Ekonomika prebyvaniia v bednosti* [Economics of poverty]. *Mirovaia ekonomicheskaja mysl — World economic thought*. Moscow: Mysl [in Russian].
- 11 Kirtsner, I. (2001). *Konkurentsii i predprinimatel'stvo* [Competition and entrepreneurship]. Moscow: Iuniti-Dana [in Russian].
- 12 Khaiek, F. (2001). *Individualizm i ekonomicheskii poriadok* [Individualism and economic order]. Moscow: Izohraf [in Russian].
- 13 Fridman, M. (2006). *Kapitalizm i svoboda* [Capitalism and freedom]. Moscow: Novoe izdatel'stvo [in Russian].
- 14 Keins, Dzh. (2012). *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta i denezh* [General theory of employment, interest and money]. Moscow: Helios ARV [in Russian].
- 15 Zombart, V. (1994). *Burzhuia: etudy po istorii dukhovnoho razvitiia sovremennoho ekonomicheskogo cheloveka* [Bourgeois: studies on the history of the spiritual development of modern economic man]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 16 Veber, M. (1990). *Protestantskaia etika i dukh kapitalizma* [Protestant ethic and the spirit of capitalism]. Moscow: Prohress [in Russian].
- 17 Kouz, R. (2007). *Firma, rynek i pravo* [Firm, market and law]. Moscow: Novoe izdatel'stvo [in Russian].

- 18 Pinchot, G. (1985). *Why You Don't Have to Leave the Corporation to Become an Entrepreneur*. New York: Harper & Row, 1985.
- 19 Druker, P.F. (2007). *Biznes i innovatsii [Business and Innovation]*. Moscow: Viliams [in Russian].
- 20 Khizrich, R. & Piters, M. (1992). *Predprinimatelstvo, ili kak zavesti sobstvennoe delo i dobitsia uspekha [Entrepreneurship, or how to start your own business and achieve success]*. Moscow: Prohress [in Russian].
- 21 Koulter, M. & Robins, S. (2000). *Menedzhment [Management]*. Moscow: Viliams [in Russian].
- 22 Kazakhstan Respublikasy Ulttyk ekonomika ministrlihinin Statistika komitetinin resmi saity [Official site of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. *stat.gov.kz*. Retrieved from www.stat.gov.kz [in Kazakh].